

Navigeren tussen keuzebiografie en institutionele sturing: alleenstaand pleegouderschap als een gecontesteerde geïndividualiseerde gezinsvorm

*Emma Degroote*¹, Chloë Delcour & Lesley Hustinx*

Samenvatting

In de afgelopen decennia hebben aanzienlijke veranderingen plaatsgevonden op het gebied van relatie- en gezinsvorming. Beck en Beck-Gernsheim (2002) stellen dat individuen hun biografie in toenemende mate zelf vormgeven en dat de grens tussen wie niet of wel tot het gezin behoort in een geïndividualiseerde maatschappij een individuele keuze van de gezinsleden geworden is. Een voorbeeld van zo'n laatmodern gezin met electieve affiniteiten is het eenouderpleeggezin, waarbij alleenstaanden ervoor kiezen een kind in huis op te nemen waarmee ze geen biologische band hebben. Door het alleenstaand pleegouderschap te kaderen binnen individualisering, willen we bijdragen aan het huidige onderzoek naar (alleenstaande) pleegoudergezinnen, dat erg probleemgestuurd is en weinig sociologisch van insteek. Dit exploratief, kwalitatief onderzoek peilt via diepte-interviews naar de ervaringen van alleenstaande pleegouders en naar hun perceptie en omgang met de uitdagingen die het alleenstaand pleegouderschap stelt. Binnen de bevraagde groep alleenstaande pleegmoeders bestaat een betekenisvol onderscheid tussen individuen mét en zonder kindwens, waarbij beide groepen op een specifieke manier worstelen met de spanningen eigen aan een geïndividualiseerde maatschappij.

Kernwoorden

pleegzorg, alleenstaand pleegouderschap, maatschappelijk engagement, electieve affiniteiten, individualisering

Inleiding

In de afgelopen decennia hebben aanzienlijke veranderingen plaatsgevonden op het gebied van relatie- en gezinsvorming (Pasteels, Lodewijckx & Mortelmans, 2013). Corijn (2013) ziet in haar onderzoek naar gezinstransities in Vlaanderen niet langer

* emma.degroote@ugent.be

¹ Vakgroep Sociologie, Universiteit Gent

een voorgeschreven pad voor de levensloop van individuen en gezinnen, maar een toenemende complexiteit en variatie. Daaronder vallen onder andere een toenemend aantal samengestelde gezinnen (Sodermans, Vanassche & Matthijs, 2011) en een stijging in het aantal eenoudergezinnen (Vlaamse Overheid, 2016). Die gezinstransities reflecteren een trend naar individualisering in een laatmoderne maatschappij (Pasteels, Lodewijckx & Mortelmans, 2013). Beck en Beck-Gernsheim (2002) stellen dat in een geïndividualiseerde maatschappij de grens tussen wie niet of wel tot het gezin behoort, niet langer afhankelijk is van traditionele normen rond afstamming en huwelijk, maar een individuele keuze is geworden van de gezinsleden. De auteurs benoemen die individueel vormgegeven gezinnen als “electieve affiniteiten” en stellen dat “... *kinship is worked out anew in accordance with the laws of choice and personal inclination...*” (Beck & Beck-Gernsheim, 2002, p. 96).

In dit artikel focussen we op het eenouderpleeggezin, een gezinsvorm die in Vlaanderen steeds vaker wordt waargenomen (Pleegzorg Vlaanderen, 2013). We beschouwen het eenouderpleeggezin als een typevoorbeeld van electieve affiniteiten, aangezien alleenstaanden er bewust voor kiezen om de zorg op te nemen voor een kind waarmee ze geen biologische band hebben.

Het concept ‘electieve affiniteiten’ benadrukt de vrije keuze die individuen steeds meer hebben om hun gezinsleven vorm te geven binnen een geïndividualiseerde maatschappij. Het individu wordt dan gezien als een “homo optionis” (Beck & Beck-Gernsheim, 2002a, p. 5) die rond ieder aspect van zijn of haar leven/biografie continu beslissingen maakt: over gender, het lichaam, identiteit, religie, huwelijk en ouderschap, ... Belangrijk daarbij is dat het concept slechts één zijde van het individualiseringsverhaal belicht. De keuzebiografie is immers tegelijkertijd ook een risicobiografie (Beck & Beck-Gernsheim, 2002). Meer vrije keuze gaat samen met meer onzekerheid, risico's en stress om de verkeerde keuzes te maken (Beck & Beck-Gernsheim, 2002; Rosanvallon & Fitoussi, 1996; Hustinx & Lammertyn, 2003). Die kanttekening toont aan dat individualisering doorweven is met spanningen en ambivalenties: het gaat niet *puur* over meer vrije keuze. In die zin kan ook worden opgemerkt dat de toegenomen keuzevrijheid geen gevolg is van individuele keuze maar van structurele veranderingen die individuen hiertoe *dwingen* (Bauman, 2002; Beck, 2007; Beck & Beck-Gernsheim, 2002; Giddens, 1991; Hustinx, 1998). Individuen kunnen niet langer terugvallen op traditionele patronen en zijn genooddaakt hun leven zelf actief vorm te gaan geven.

Echter, niet alle individuen zijn hier even goed toe in staat (Hustinx, 1998). Wanneer een individu zich in een kwetsbare situatie bevindt, wordt de keuzevrijheid net heel sterk beperkt. Eenoudergezinnen, en zeker eenoudergezinnen met een moeder als gezinshoofd, kunnen als een dergelijke kwetsbare groep worden gedefinieerd. Alleenstaande moeders kennen een preciaire financiële situatie (Defever, Van Lancker, Hufkens, Mortelmans & Cantillon, 2013; Willekens, Mortelmans & Vanderheyden, 2011) en rapporteren vaker depressieve gevoelens en minder informele steun dan gehuwden en alleenstaande vaders (Buffel, Colman & Bracke, 2013). Alleenstaande pleegouders vormen hier een interessante groep, aangezien zij zelf bewust kiezen voor een gezins-

vorm die bepaalde risico's met zich meebrengt. In dit artikel richten we ons daarom op de vraag hoe alleenstaande pleegouders hun biografie vormgeven binnen de huidige geïndividualiseerde maatschappijcontext en hoe zij daarbij omgaan met de spanningen inherent aan individualisering.

Door het alleenstaand pleegouderschap te kaderen binnen individualisering, willen we ook bijdragen aan het huidige onderzoek naar (alleenstaande) pleegoudergezinnen. We stellen vast dat die literatuur erg probleemgestuurd is en niet genoeg bekeken wordt vanuit een sociologische bril. De kernvraag in het huidige onderzoek is welke zaken binnen het systeem van pleegzorg of in een (kandidaat-)pleeggezin aanwezig moeten zijn om een pleegzorgsituatie te doen slagen (o.a. Buehler, Cox & Cuddeback, 2003; Colton, Roberts & Williams, 2006; Cox, Buehler & Orme, 2002; Hampson & Tavormina, 1980; Kraus, 1971; Rhodes, Cox, Orme & Coakley, 2006; Sinclair & Wilson, 2003). Factoren die worden aangehaald zijn onder andere de motieven van de pleegouders, de toewijding en betrokkenheid van de pleegouders bij de opvoeding van hun pleegkind, de verwachte duur van de pleegzorgsituatie en de samenwerking met de pleegzorgorganisatie.

Kenmerkend is ook dat er vanuit een top-down beleidsperspectief een normatief oordeel wordt verbonden aan de 'juiste' motieven voor pleegouderschap. Zelf-gecentreerde motieven, zoals het hebben van een kindervens, worden niet met een langdurige pleegzorgsituatie geassocieerd. Zoals het motief "I am single and I want a child" binnen het meetinstrument van Rhodes et al. (2003) illustreert, wordt het 'foute' motief van de kindervens vaak geassocieerd met alleenstaande pleegouders.

Dit artikel stelt dat dat normatieve oordeel en de factoren beschreven in het onderzoek naar pleegouderschap in feite gerelateerd zijn aan spanningen en ambivalenties die eigen zijn aan de geïndividualiseerde maatschappij: de spanning tussen zelf-gecentreerde motieven en maatschappelijk engagement, het hedendaagse, tijdelijke karakter van maatschappelijke betrokkenheid en de zoektocht in de verhouding tussen het individu en instituties (zoals beschreven door Beck & Beck-Gernsheim, 2002; De Beer, 2007; Elchardus & De Keere, 2010; Hustinx, 1998; Hustinx & Lammertyn, 2003). We vinden het dan ook noodzakelijk dat het probleemgestuurde onderzoek naar pleegouderschap de focus verlegt van een normatief oordeel over succesfactoren naar de spanningen die die specifieke gezinsvorm met zich meebrengt in een geïndividualiseerde maatschappijcontext. Dit artikel wil daartoe een aanzet geven door te vertrekken van die spanningen en te bevragen hoe alleenstaande pleegouders die spanningen zelf ervaren en beleven binnen hun eigen vormgegeven biografie.

Concreet werden in het najaar van 2015 en het voorjaar van 2016 veertien alleenstaande pleegouders bevestigd via diepte-interviews. Aangezien alleenstaande pleegouders overwegend vrouwen zijn (Pleegzorg Vlaanderen, 2013) en we er niet in slaagden alleenstaande pleegvaders te betrekken bij het onderzoek, focust dit artikel enkel op alleenstaande pleegmoeders. Binnen de bevestigde groep alleenstaande pleegmoeders kan een betekenisvol onderscheid gemaakt worden tussen individuen mét en zonder kindervens, waarbij beide groepen op hun manier worstelen met de

spanningen eigen aan een geïndividualiseerde maatschappij. In wat volgt, bespreken we die bevindingen uitgebreid, nadat we zijn ingegaan op het bestaande onderzoek naar pleegouderschap en ons onderzoeksdesign.

Literatuurstudie

In dit literatuuroverzicht bespreken we het voornaamste onderzoek naar (alleenstaand) pleegouderschap. Zoals gesteld, focust dit onderzoek op factoren noodzakelijk voor een geslaagde pleegzorgsituatie. Het gaat daarbij dan over welke motieven pleegouders zouden moeten leiden, over de verwachte duur van de pleegzorgsituatie en de link met de betrokkenheid van de pleegouders en over kwesties binnen de samenwerking met de pleegzorgorganisatie. Hieronder gaan we in op al die aspecten.

Tegelijk zijn we echter ook reflectief over de bestaande literatuur over pleegouderschap en stellen we dat die de beschreven aspecten te weinig kadert binnen de hedendaagse geïndividualiseerde maatschappij. Zoals gesteld door Beck en Beck-Gernsheim, wordt individualisering gekenmerkt door “hybride vormen, tegenstellingen en dubbelzinnigheden...” (Beck & Beck-Gernsheim, 2002, p. 7, eigen vertaling). Daarom presenteren wij de aspecten uit het onderzoek naar pleegouderschap gelinkt aan drie spanningen die kenmerkend zijn voor het pleegouderschap in een geïndividualiseerde maatschappij: de spanning tussen zelf-gecentreerde motieven en maatschappelijk engagement, het hedendaagse tijdelijke karakter van betrokkenheid en de zoektocht in de verhouding tussen het individu en de instituties.

Zelf-gecentreerde motieven en maatschappelijk engagement

Het individualiseringsproces leidt tot een herijking van motieven voor maatschappelijk engagement. Waar aanvankelijk de eerder pessimistische diagnose overheerste van een toenemende gerichtheid op het individuele eigenbelang ten koste van het publieke belang (Putnam, 2000), wordt inmiddels aangenomen dat individuele keuzevrijheid en zelfontplooiing enerzijds, en gemeenschapszin en publieke betrokkenheid anderzijds, elkaar niet uitsluiten maar integendeel wederzijds kunnen versterken (Hustinx, 1998, 2009). Beck en Beck-Gernsheim (2002, p. 160) argumenteren dat “*self-assertion, enjoying oneself and caring for others are not mutually exclusive; they are mutually inclusive and strengthen and enrich one another.*” De auteurs stellen dat inzicht in die schijnbare paradox wordt tegengehouden door de traditionele visie op het zorgen voor anderen als een zelfopoffering: alleen door jezelf te negeren, kan je anderen helpen. Empirisch onderzoek naar vrijwillig engagement (Hustinx, 1998; Rehberg, 2005; Yeung, 2004) heeft de complexe verwevenheid van zelf-gecentreerde en maatschappelijk georiënteerde motieven inmiddels overtuigend in kaart gebracht. Ook voor pleegouderschap als een vorm van hedendaags maatschappelijk engagement rijst dan de vraag

naar de precieze motivaties van pleegouders, in het bijzonder alleenstaande pleegouders die sterker door persoonlijke noden gemotiveerd lijken.

In de literatuur rond de motieven voor pleegzorg zien we dat de tegenstelling tussen ‘foute’ zelf-gecentreerde motieven en ‘goede’ kind-gecentreerde motieven nog sterk overheerst. Sociale wetenschappers, pleegzorgorganisaties en pleegouders zijn het erover eens dat pleegzorg gezien moet worden als een vrijwillig engagement, waarbij de pleegouders gedreven worden door altruïsme (Berridge, 1997; Kirton, 2001; Rhodes et al., 2003; Triseliotis, Borland & Hill, 2000). Kind-gecentreerde motieven focussen op de noden van het kind en worden door wetenschappers als voorspellers van een langdurige, stabiele pleegzorgsituatie gezien (Kraus, 1971; Hampson & Tavormina, 1980). Ze voorspellen ook een hoge tevredenheid bij de pleegouders (Denby, Rindfleisch & Bean, 1999). Het zijn dan ook die motieven die pleegagentschappen bij kandidaat-pleegouders prefereren (Rhodes et al., 2006).

Zelf-gecentreerde motieven daarentegen leggen de nadruk op de noden van de pleegouder en worden niet met een langdurige pleegzorgsituatie geassocieerd. Buehler, Cox en Cuddeback (2003, p.75) vonden dat die redenen door pleegouders als ‘pleegzorg om de verkeerde redenen’ werden aanzien. Rhodes et al. (2006) stelden vast dat pleeggezinnen met zelf-gecentreerde motieven gemiddeld minder pleegkinderen opnemen dan pleegouders met andere motieven. In het meetinstrument van Rhodes et al. (2003) staat een kinderwens voor zo een zelf-gecentreerd motief (De Maeyer, Vanderfaeillie, Vanschoonlandt, Robberechts & Van Holen, 2014). Hampson en Tavormina (1980) vonden dat het willen van een kind om ervoor te zorgen en als gezelschap een plaatsing van kortere duur voorspelden. Een mogelijke reden daarvoor is dat pleegouders met een kinderwens meer specifieke ideeën hebben over het pleegkind en de plaatsing beëindigen als het kind over een korte periode niet aan hun verwachtingen voldoet. Een van de items in het meetinstrument van Rhodes et al. (2003) (*“I am single and I want a child”*) illustreert dat alleenstaande pleegouders vaak met een kinderwens en dus een ‘fout’ motief geassocieerd worden. In dit artikel zullen we daarom nagaan welke motieven alleenstaande pleegouders drijven en op welke manier zij omgaan met de spanning tussen zelf-gecentreerde motieven en maatschappelijk engagement.

Tijdelijkheid van de pleegzorgsituatie en betrokkenheid van de pleegouders

Een tweede aspect binnen de literatuur over pleegzorg dat relateert aan spanningen inherent aan individualisering is de tijdelijkheid van een pleegzorgsituatie. Toegepast op vrijwilligerswerk kan gesteld worden dat de traditionele vrijwilliger gekenmerkt werd door een levenslang engagement, terwijl het engagement vandaag veel sporadischer en tijdelijker is geworden (Dekker & Hooghe, 2003; Hustinx, 1998, 2009; Hustinx & Lammertyn, 2003). De duur en de intensiteit van het engagement hangen af van hoe het op dat moment in de biografie van de vrijwilligers past.

Het tijdelijke karakter van een pleegzorgsituatie is een belangrijk differentiërend kenmerk in pleegzorg. Pleegzorg bestaat in verschillende vormen (Pleegzorg Vlaanderen, 2016). Zo is er de ‘ondersteunende pleegzorg’, waarbij pleegkinderen vaak grotendeels bij hun biologische ouders inwonen, maar periodiek op afgesproken tijdstippen en dagen bij de pleegouders verblijven. Die regeling is afhankelijk van de draagkracht van de biologische ouders. De pleegouders kunnen ook voor ‘perspectiefzoekende pleegzorg’ kiezen, waarbij het kind meestal enkele maanden bij de pleegouders woont. In die periode wordt door hulpverleners en de ouders van het kind intensief gewerkt aan oplossingen voor de voorgedane gezinsproblemen. Wanneer een terugkeer naar de thuissituatie toch niet mogelijk blijkt, wordt gezocht naar een langdurige verblijfplaats voor het kind, al dan niet bij hetzelfde pleeggezin. Wanneer het kind langer dan een jaar bij de pleegouders verblijft, spreken we van ‘perspectiefbiedende pleegzorg’.

Belangrijk is dat die tijdelijkheid invloed heeft op de betrokkenheid van de pleegouder en de band die met het pleegkind gevormd wordt. Zo zouden pleegouders meer betrokkenheid tonen bij kinderen die op jongere leeftijd geplaatst werden (Harden et al., 2008). Isomäki (2002) argumenteert dat de band met het pleegkind naar een natuurlijke gezinsrelatie zou evolueren bij pleegouders die verwachten dat de pleegkinderen op lange termijn bij hen zullen verblijven. Daartegenover zouden pleegouders die in het verleden al meerdere (en dus vaak tijdelijk) pleegkinderen opnamen, minder geneigd zijn volledig voor een langdurige relatie met het nieuwe pleegkind te gaan (Dozier & Lindheim, 2006). Toch zijn het net die pleegouders die bij pleegzorgorganisaties door hun ervaring hoog in aanzien staan. In dit artikel zullen we nagaan hoe alleenstaande pleegouders omgaan met de al dan niet sterke tijdelijkheid van de pleegzorgsituatie.

Verhouding tussen het individu en de institutie

Zoals reeds gesteld, vervagen in de hedendaagse maatschappij de traditionele patronen waar individuen kunnen op terugvallen. De gangbare ideeën en dominante instituties van vroeger zijn niet langer vanzelfsprekend. Individualisering weerspiegelt in dat opzicht een proces van detraditionalisering (Beck & Beck-Gernsheim, 2002; De Beer, 2007; Elchardus & De Keere, 2010; Hustinx & Lammertyn, 2003). Toch betekent dat niet dat individuen en de keuzes die ze maken niet langer afhankelijk zijn van sociale instituties. Het argument wordt zelfs gemaakt dat er een nieuw soort sociale controle ontstaat die de individuen tracht te sturen via individualisme en de normen die daarmee gepaard gaan (Beck & Beck-Gernsheim, 2002; Elchardus & De Keere, 2010; Hustinx, 1998).

Binnen pleegzorg is die ambigue verhouding tussen het individu en de instituties ook van belang. Zo is er vaak discussie over de financiële vergoeding die pleegouders krijgen. In Vlaanderen ontvangen pleegouders van de overheid een forfaitaire vergoeding voor de dagelijkse uitgaven voor het pleegkind, zoals kledij, eten, vervoerskos-

ten enz. (Pleegzorg Vlaanderen, 2016). In het onderzoek van Wielheesen (2014) blijkt echter dat de bevraagde pleegouders in het algemeen meer behoefte hebben aan financiële ondersteuning, voornamelijk voor de medische kosten voor hun pleegkind. Alleenstaande pleegouders zouden daarenboven meer financiële ondersteuning nodig hebben dan pleegkoppels. Kirton (2001) ziet in een meer adequate pleegzorgvergoeding bovendien een oplossing voor een gebrek aan pleegouders. Hij haalt evenwel aan dat een verhoging van de pleegzorgvergoeding in strijd is met de idee van pleegzorg als vrijwillige, altruïstische activiteit. Tijdens de interviews bevroegen we de alleenstaande pleegouders over die vergoeding, om een zicht te krijgen op de individuele meningen over dat institutionele aspect.

Een ander institutioneel aspect dat speelt in het pleeggezin is de ondersteuning en begeleiding door een professionele pleegzorgbegeleider. Hoewel de begeleiding door de pleegzorgorganisatie wordt voorgesteld als een 'recht', wordt dat door de pleegouders niet altijd zo bekeken. Pleegouders moeten aan bureaucratische en administratieve voorwaarden voldoen voor ze met hun pleegkinderen bepaalde activiteiten, zoals naar het buitenland op reis gaan, mogen ondernemen (Selwyn & Quinton, 2004). Bovendien zeggen pleegouders vaak niet serieus genomen te worden wanneer zij aangeven wat volgens hen het beste is voor het kind (Geurts, 2012). We vragen ons dan ook af hoe de alleenstaande pleegouders in onze studie staan tegenover de begeleiding door de pleegzorgorganisatie en de mogelijke controle die daarmee gepaard gaat.

Onderzoeksdesign

In augustus 2015 werd contact opgenomen met de pleegzorgorganisatie van de provincie Oost-Vlaanderen. Via de pleegzorgbegeleiders werd aan alleenstaande pleegouders individueel de vraag gesteld of ze aan het onderzoek wensten mee te werken. Het eerste contact met de respondenten werd dus niet door de onderzoekers gevoerd. Er is geen kennis over de omstandigheden waarin zij hebben toegestemd hun medewerking aan dit onderzoek te verlenen. De veertien alleenstaande pleegmoeders die toestemden, hebben allen bewust de stap gezet naar alleenstaand pleegouderschap: ook bij het begin van de pleegzorgsituatie hadden ze geen partner. Bovendien hadden die pleegmoeders geen band met het pleegkind vóór de pleegzorgsituatie van start ging.

In dit onderzoek wordt geopteerd voor diepte-interviews en een korte drop-off waarbij enkele algemene kenmerken van de respondent worden bevraagd. Het uitgangspunt bij een diepte-interview is dat de interviewer de respondent zo veel mogelijk ruimte geeft om de vragen in eigen bewoordingen te beantwoorden (Plochg & Van Zwieten, 2007). Daarnaast wordt dit onderzoek gekenmerkt door een cyclisch verloop: na elk interview werd het vragenprotocol geëvalueerd en aangepast. Die werkwijze stelde de onderzoekers in staat aspecten op te nemen die door de respondenten spon-

taan werden aangedragen en die bijdroegen tot het begrip van de beleving van de spanningsvelden.

De diepte-interviews werden gevoerd door de eerste auteur van dit artikel en vonden plaats bij de respondenten thuis in een tijdsspanne van enkele maanden, tussen november 2015 en februari 2016. De eerste interviewronde bevat acht interviews. Bij de analyse van de eerste interviewronde werd elk stukje interview open gecodeerd, dat wil zeggen dat elk stuk tekst door een label werd samengevat (Mortelmans, 2007; Plochg & Van Zwieten, 2007). Vervolgens werd axiaal gecodeerd, waarbij de relaties van verschillende categorieën tot de spanningsvelden schematisch werden weergegeven. Aan de hand van de resultaten van die eerste analyseronde werd het vragenprotocol opnieuw aangepast. Bij de analyse van de interviews van de tweede ronde werd gericht gelabeld. De axiale coderingen werden gebruikt om een typologie van respondenten op te stellen. Ten slotte werden in de selectieve codering de spanningsvelden beschreven aan de hand van de vastgestelde typologie.

Analyse

Spanningsvelden en typologie

Het eerste spanningsveld dat bevestigd werd, over de spanning tussen zelf-gecentreerde motieven en de visie op pleegzorg als maatschappelijk engagement, resulteerde in een duidelijke tweedeling onder de respondenten: acht van de veertien respondenten hebben zich bij de pleegzorgorganisatie aangediend als kandidaat-pleegouders met als hoofddoel voor zichzelf een gezin te stichten. Dat zijn voornamelijk de pleegouders die voor een langdurige, ononderbroken pleegzorgvorm kozen en in het verleden nog geen pleegkinderen opvingen.

De andere respondenten vernoemden geen kinderwens. Dat zijn pleegouders die eerder al pleegkinderen opvingen of aangaven de intentie te hebben na een stopzetting van de huidige plaatsing aan een andere plaatsing te beginnen. De alleenstaande pleegmoeders in dit type staan vaker geregistreerd voor ondersteunende pleegzorg.

Uit de opdeling van motieven in de literatuur blijkt de idee van pleegzorg als maatschappelijk engagement; als een activiteit die erop gericht is aan de noden van het kind tegemoet te komen en waarbij egocentrische motieven als minder gewenst gezien worden, niet enkel door wetenschappers, maar ook door pleegzorgagentschappen en pleegouders zelf. Zoals eerder aangehaald, wil dit onderzoek afstappen van dat normatieve oordeel. Om dat te bereiken, werd onderzocht hoe beide types, de alleenstaande pleegmoeders met een kinderwens en zij die eerder pleegkinderen opvingen, omgaan met de verschillende spanningen en ambivalenties die eigen zijn aan een geïndividualiseerde maatschappij. Tabel 1 geeft een overzicht.

Tabel 1. Overzicht twee types pleegouders in relatie tot de spanningsvelden

	Alleenstaande pleegouders met kinderwens	Alleenstaande pleegouders met pleegzorgervaring
Zelf-gecentreerde motieven – maatschappelijk engagement	• Pleegzorg als win-winsituatie • Verdedigen (vasthouden aan) voorkeur	• Gevarieerde motieven • Verdedigen (vasthouden aan) voorkeur
Hechting – tijdelijkheid	• Moederrol, zoals eigen kind • Tijdelijkheid geen invloed op hechting, wel grote angst • Bevestiging zoeken dat pleegkind blijft	• Gevarieerde rollen, hechting noodzakelijk voor opvoeding • Tijdelijkheid geen invloed op hechting • Pleegzorgvorm volgens eigen noden
Privé – institutioneel	• Geen wens tot verhoging pleegzorgvergoeding • Vergoeding als compensatie tijdelijkheid • Algemene tevredenheid over pleegzorgorganisatie • Verantwoording afleggen en beperkt beslissingsrecht • Afdwingen afstand pleegzorgorganisatie en gezinsleven	• Verdeelde mening over pleegzorgvergoeding • Algemene tevredenheid over pleegzorgorganisatie • Afdwingen afstand pleegzorgorganisatie en gezinsleven

Spanningsveld zelf-gecentreerde motieven – maatschappelijk engagement

Respondenten met kinderwens

Wanneer de alleenstaande pleegouders met kinderwens gevraagd werden waarom die kinderwens hen aanspoorde om aan pleegzorg te doen, werden de nadelen van alternatieve mogelijkheden aangehaald. De helft van de pleegmoeders kwam na een mislukt adoptieproces bij pleegzorg terecht: een adoptieproces duurt lang, is zwaar en kostelijk. Zwanger worden via IVF is voor de vrouwelijke alleenstaande pleegouders een andere mogelijkheid om hun kinderwens te vervullen. De helft van de alleenstaande pleegouders vond zelfinseminatie zonder een geschikte partner niet verantwoord, onder andere omdat het kind dan ‘niet weet wie zijn of haar vader is’ of omdat ze ‘zo opgevoed zijn’. Drie pleegmoeders veranderden van mening na het opnemen van een pleegkind en werden alsnog zelf zwanger.

In de huidige pleegzorgpraktijk kunnen de pleegouders bij de pleegzorgorganisatie een voorkeur opgeven voor de leeftijd, het geslacht en de nationaliteit van het pleegkind dat ze zouden willen opvangen. De meeste alleenstaanden die zich omwille van een kinderwens als pleegouder lieten registreren, gaven als voorkeur een kind met een jonge leeftijd op, precies om aan hun kinderwens tegemoet te komen en een moedergevoel te vervullen, zoals deze pleegmoeder verwoordt:

“Ik denk dat dat wel was omdat dat ter vervanging was ook wel van, allez, het feit dat ik geen relatie en geen eigen kinderen en ja, omdat ik op dat moment ook niet aan pubers toe

was, ... Ja, omdat, vanuit die kinderdrang, zo klein mogelijk, ik denk dat dat vandaaruit komt.”

Bij de beslissing welk pleegkind aan welk pleeggezin toe te wijzen, hebben de begeleiders te kampen met een tekort aan pleegouders en moeten de beslissingen in verband met een verblijfplaats voor een pleegkind vaak snel genomen worden (De Maeyer, Vanderfaillie & Stroobants, 2012). Het gebeurt dat de pleegzorgorganisatie de pleegouders vraagt een kind op te nemen dat niet volledig binnen hun voorkeur ligt. De alleenstaande pleegouders in dit type hebben zo'n verzoek in het verleden al geweigerd of gaven aan te zullen weigeren indien hun die vraag werd gesteld.

Bijna al die alleenstaande pleegouders, die als hoofdmotief voor de pleegzorgsituatie een zelf-gecentreerd motief vermeldden en die vrij specifiek waren over het pleegkind dat ze wilden opvangen, beschouwen pleegzorg als een vorm van maatschappelijk engagement om verschillende redenen. Ten eerste vraagt het zorgen voor een pleegkind emotioneel veel inspanningen: de pleegouder heeft de 'intentie dingen beter te maken' voor kinderen met een 'rugzakje' en haalt als het ware 'een tweede gezin binnen'. Dat 'je pleegzorg niet doet voor profijt' is een andere reden waarom pleegzorg volgens de pleegouders een maatschappelijk engagement is. Een pleegmoeder denkt dat je van pleegzorg geen beroep zou kunnen maken, net omwille van die component van engagement:

“Ik denk niet dat ge van pleegzorg een job zou kunnen maken van onthaalmoeders of wat dan ook, ... want het vraagt emotioneel gezien en op alle vlakken enorm veel inspanning om het te kunnen doen ook, dus in die zin denk ik dat dat wel een soort, of toch een vorm van vrijwilligerswerk moet zijn en sowieso is ook.”

Hoewel alle pleegmoeders in dit type een duidelijke voorkeur opgaven en geen van de respondenten er moeite mee leek te hebben hun kinderwens in het interview te expliciteren, ervaren ze een spanning tussen hun zelf-gecentreerd motief voor pleegzorg en het engagementsaspect ervan. Dat is af te leiden uit het feit dat ze die spanning expliciet aangeven en voor zichzelf ook trachten te verminderen. Zonder dat hun dat gevraagd werd, verdedigde de helft van de pleegouders de reden om aan hun specifieke leeftijdsvoorkeur vast te houden. Een pleegmoeder verdedigde haar beslissing voor een jong pleegkind door te stellen dat er 'ook pleegzorg moet zijn voor kinderen die niet zwaar getekend zijn'. Een pleegmoeder die de vraag kreeg een kind op te vangen dat ouder was dan ze opgegeven had en dat weigerde, zei na die beslissing 'nog een week te hebben wakkergelegen'. Daarnaast benadrukken de respondenten dat er 'voor een stuk maatschappelijk engagement' in pleegzorg zit, maar dat je als pleegouder best graag kinderen wil en pleegzorg 'met plezier en met je hart' moet doen. Een andere oplossing voor die spanning vinden ze door de term 'win-winsituatie' aan de pleegzorgsituatie te geven:

“Bij ons is het een win-winsituatie, want ja, ik kon mijne kinderwens daarmee vervullen en Robin had een mama, dus bij ons was het niet ik die Robin een plezier deed, maar Robin deed mij ook plezier, dus we hadden een win-winsituatie eigenlijk hé, op die manier.”

Respondenten met pleegzorgervaring

Het tweede type bevat alleenstaande pleegmoeders die eerder al pleegkinderen opvangen of aangaven na een stopzetting van de huidige plaatsing een volgende te willen aanvangen. Die groep heeft gevarieerde motieven. Een pleegmoeder gaf aan 'zich niet zo goed' te voelen, omdat ze op een bepaald moment 'niets te doen had'. Nu er kinderen in huis zijn, voelt ze zich beter. De andere alleenstaande pleegmoeders in dit type hebben 'altijd al gedacht' dat ze pleegzorg wilden doen en pleegzorg maakte bij hen 'deel uit van de toekomstplannen'. Bijna zonder uitzondering vermelden die alleenstaande pleegouders zich het 'lot van kinderen in moeilijkheden' bijzonder aan te trekken en net die kinderen te willen opvangen die 'anders geen opvang zullen vinden'. Een pleegmoeder heeft het 'nooit logisch' gevonden eigen kinderen op de wereld te zetten:

"Er zijn zoveel kinderen op de wereld die genen goeien thuis hebben of zelfs genen thuis hebben, waarom zou ik dan eigen kinderen maken, er zijn er al genoeg, ik zal mij wel bezighouden met de die. Ja, dat was mijn bedenking als ik vijftien, zestien was, zo."

Dit tweede type bestaat uit pleegouders die in mindere mate zelf-gecentreerde motieven hebben; de spanning tussen hun motieven en de visie op pleegzorg als maatschappelijk engagement zou hier logischerwijze minder aanwezig moeten zijn. Algemeen geven die pleegouders wel aan pleegzorg als maatschappelijk engagement te zien: zowel de kinderen die ze opvangen als de maatschappij in het algemeen hebben baat bij hun inzet als pleegouder. Een pleegmoeder is daar heel bewust mee bezig: het is haar bedoeling de maatschappij iets te bieden door een 'kind met een rugzakje' en diens ouders te helpen. Ook in dit type wordt de metafoer van het rugzakje dus gehanteerd. Een andere pleegmoeder ziet maatschappelijk engagement intrinsiek aan pleegzorg: wie zorgt voor kinderen die geen goede thuis hebben, is vanzelf maatschappelijk geëngageerd. Een laatste pleegmoeder stelt dat pleegouders de maatschappij geld besparen door kinderen weg te houden uit instellingen:

"In de instellingen, wat dat kost aan een kind, het schijnt dat tegen dat ze achttien jaar zijn, dat dat hen een miljoen gekost heeft. Voor euh, gans het engagement errond, voor een kind eigenlijk hebt ge drie begeleiders nodig, hé, hebt ge vierentwintig uur begeleiding nodig, hebt ge daar gans die inste-, het gebouw nodig, een directeur, sociaal assistenten, een pot-, allez, poetsvrouwen enzo, dus dat is enorm duur, dus ik vind toch dat de pleegouders een ja, maatschappelijk gezien toch ook enorm veel euh, belangrijk zijn, ja."

Het is echter niet zo dat de alleenstaande pleegmoeders in dit type hun huis openstellen voor elk kind in nood. Ook deze pleegmoeders vermelden een bepaalde voorkeur in verband met de leeftijd, het geslacht en de nationaliteit van het pleegkind. Ze stellen zich kandidaat als pleegouder voor jonge kinderen. Dat is bij de meesten van hen het geval omdat ze 'niet met pubers om kunnen', maar bij een enkele pleegmoeder ook omdat ze al een heleboel babyspulletjes in huis heeft. Uit hun antwoorden bleek dat de meeste pleegouders wel van hun voorkeur zouden afwijken, mocht hun die vraag

gesteld worden, maar slechts in beperkte mate. Ook in deze categorie heeft een pleegmoeder een vraag van de pleegzorgorganisatie geweigerd en voelen sommigen de nood om hun keuze te vergoelijken. Die pleegmoeder stelt zichzelf gerust met de gedachte dat ook oudere kinderen wel opvang zullen vinden:

“Ge hebt mensen die gemakkelijker omkunnen met oudere kinderen hé, want die kleintjes zijn nu wel heel veel aandacht geven en daar constant mee bezig zijn, ge hebt nog maar just gedaan met een appeltje te schillen en dan moet ge al ne pamper gaan verversen en ge moet dan, dus dat ligt mij wel meer.”

Spanningsveld hechting – tijdelijkheid

Respondenten met kinderwens

Alle pleegmoeders in dit type nemen expliciet de woorden ‘mama’ en ‘moederrol’ in de mond wanneer hun gevraagd wordt hoe ze zichzelf zien in relatie tot hun pleegkind. Deze pleegouders waren bijna zonder uitzondering kinderloos toen ze zich voor pleegzorg lieten registreren. De pleegmoeders brengen dat moedergevoel in verband met de jonge leeftijd van hun pleegkind en het feit dat ze voor hun pleegkinderen hetzelfde doen als ze voor eigen kinderen zouden doen. De pleegouders die later via IVF eigen kinderen kregen, geven aan het onderscheid tussen eigen kinderen en pleegkinderen niet te maken. De pleegmoeders hielden wel in het achterhoofd dat ze niet de enige moeder zijn in het leven van hun pleegkind:

“Ja, ik zie mezelf wel als moeder, naar de kinderen. Ja, met in mijn achterhoofd dat er nog een andere moeder is hé, zo, ja, dat speelt wel altijd mee... allez, ik weet dat ze alle twee eigenlijk wel een moeder hebben die hen graag ziet.”

Alle alleenstaande pleegouders die aan pleegzorg doen omwille van een kinderwens, kozen voor langdurige opvang. Wanneer ze werden gevraagd in welke mate de tijdelijkheid en het eventueel onbepaalde einde van de pleegzorgsituatie een invloed hebben op hun band met hun pleegkind, gaf slechts één pleegmoeder aan zich bewust te zijn van de mogelijkheid de pleegzorgsituatie zelf stop te zetten, indien ze dat wenst. De andere pleegouders zien de tijdelijkheid in het licht van een eventuele terugkeer van het pleegkind naar de biologische ouders. Meerdere pleegouders zeggen aan de pleegzorgsituatie begonnen te zijn met de tijdelijkheid in het achterhoofd en met de verwachting dat hun pleegkind nog terug zou gaan. Echter, allemaal stellen die alleenstaande pleegouders dat ze de gevolgen van de tijdelijkheid zwaar onderschat hebben en dat ze door de hulpbehoefte van het pleegkind na enkele jaren inzagen dat ze hun pleegkind ‘niet meer kunnen loslaten’. Een pleegmoeder beschrijft dat proces als volgt:

“Ik bouwde daar ook een band mee hé, ne goeie, een goeie band maar met in je achterhoofd zo van ‘ik moet nog kunnen loslaten’ en op een gegeven moment komt de klik zo van allez,

ja, dat is iets dat verandert in je gedachtegang van 'oh nee, 't gaat eigenlijk niet meer lukken om ze af te geven', allez ja, 't wordt emotioneel heel zwaar om ze nog af te geven."

De tijdelijkheid van de pleegzorgsituatie en de daarmee gepaarde onzekerheid hebben een invloed op de band van de pleegouders en het pleegkind, niet in de zin van een belemmering van de sterkte van de band, wel als een angst die erboven zweeft. Enkele pleegmoeders vergelijken de tijdelijkheid van de pleegzorgsituatie met de zorg voor een ziek kind:

"Maar dat is ja, een eeuwige angst, da's, ja, da's uw kind en ge geeft dat alles en ja, de kans dat ge die moet afgeven, ja. Ge kunt dat een beetje vergelijken dat ge, da's misschien een crue vergelijking, dat uw kind ziek is en 'oei, die kan sterven en ik ga die moeten misschien afgeven, maar ge weet nog niet wanneer', zo die angst van, ja."

Alle pleegouders houden zichzelf voor dat het pleegkind zal blijven en het afscheid nog niet nabij is. Ze zien in de onveranderde bezoeksregeling voor de biologische ouders een belangrijke indicatie voor een verderzetting van de pleegzorgsituatie, ook al is een geleidelijke terugkeer geen gegeven.

Respondenten met pleegzorgervaring

De alleenstaande pleegmoeders in het tweede type doen al vele jaren aan pleegzorg en zorgden al voor meerdere pleegkinderen. Zij bekijken hun rol tegenover de pleegkinderen op een andere manier dan de respondenten die aan pleegzorg doen omwille van een kinderwens. Enkele oudere alleenstaande pleegouders zien zichzelf meer als een pleegoma voor hun pleegkinderen. Door hun leeftijd en ervaring denken ze hun pleegkinderen op een andere manier raad te geven dan ouders dat zouden doen. Toch is het niet zo dat die pleegouders niet over 'hechting' spreken, ondanks het feit dat ze al meerdere keren afscheid namen van een pleegkind. Hechting is volgens hen een noodzakelijke voorwaarde voor een goede opvoeding, ook al werden sommigen door de pleegzorgbegeleiding aangeraden zich aan pleegkinderen te hechten:

"Ze zeggen altijd, 'ge moogt u niet hechten aan uw pleegkinderen, voor het geval dat ge ze moet afstaan', dat is voor een stuk waar, maar als ge u niet hecht aan die kinderen, als ge niet van hen gaat houden, dan gaat ge ze ook niet goed opvoeden, dan kunt ge hun ook niet leren dat er eigenlijk binnen een gezin een soort van liefde bestaat."

Hoewel het niet zo is dat die pleegouders niet over 'hechting' spreken, ervaart dit type alleenstaande pleegouders de tijdelijkheid van pleegzorg op een andere manier dan de pleegouders in het eerste type. In plaats van een angst is voor hen de tijdelijkheid van de pleegzorgsituatie een middel om aan eigen behoeften tegemoet te komen. Geen van de alleenstaande pleegouders in dit type sprak erover ooit een pleegzorgsituatie bewust stopgezet te hebben omwille van eigen plannen en bezigheden, maar ze geven bij de pleegzorgorganisatie heel duidelijk aan wanneer ze kinderen kunnen en willen

opvangen. Een pleegmoeder vangt bijvoorbeeld geen kinderen op in juli en augustus. Een tweede pleegmoeder heeft al verschillende vormen van pleegzorg gedaan, naargelang die op dat moment in haar leven pasten. Ze gebruikt de periodes tussen twee plaatsingen onder andere om op vakantie te gaan en klusjes in huis te doen die met een pleegkind onder haar hoede niet in orde zouden komen. Een derde pleegmoeder heeft specifiek voor ondersteunende pleegzorg gekozen zodat ze nog een ‘stukje eigen leven’ zou hebben, dat ze dan kan gebruiken om zich op familiaal vlak te engageren en ‘plezierige dingen’ te doen.

Spanningsveld privé – institutioneel

Respondenten met kinderwens

De helft van de pleegouders in dit type geeft aan kosten te hebben die de pleegzorgvergoeding niet dekt en waarvoor ze eigen middelen moeten aanspreken. Toch zijn de meesten tevreden over de pleegzorgvergoeding en lieten enkelen expliciet weten een verhoging van de pleegzorgvergoeding geen goed idee te vinden. Ze vreesden dat mensen hen ervan zouden verdenken pleegzorg voor het geld te doen, maar ook dat anderen om de verkeerde redenen in pleegzorg zouden stappen. Een respondent in dit type beschrijft die spanning tussen het willen opvoeden van haar pleegkinderen als eigen kinderen en het ontvangen van een pleegzorgvergoeding:

“Langs de andere kant, voor uw eigen kinderen doet ge dat ook en krijgt ge daar ook geen vergoeding voor, buiten uw kindergeld, dus da’s ook weer zo een dubbel van ‘als ge het met uw hart doet, zou dat geld ook niet mogen uitmaken’.”

Enkele pleegmoeders proberen die spanning te verminderen door de pleegzorgvergoeding aan de tijdelijkheid van de pleegzorgsituatie te koppelen: ze zien de pleegzorgvergoeding als een compensatie voor het niet weten of en wanneer het pleegkind opnieuw bij de biologische ouders zal intrekken.

In de bovenstaande quote wordt een tweede aspect in verband met de pleegzorgvergoeding aangehaald, namelijk de vergelijking met de eigen kinderen. Omwille van de institutionele maatregelen, zoals de pleegzorgvergoeding en de pleegzorgbegeleiding, worden de alleenstaande pleegmoeders die later kinderen kregen via IVF, verplicht een onderscheid te maken tussen eigen kinderen en pleegkinderen, ook als ze dat niet per se zo aanvoelen.

De helft van de bevroegde alleenstaande pleegouders zijn over het algemeen tevreden over de samenwerking met de pleegzorgorganisatie en -begeleiding. Daarbij zijn ze vooral te spreken over de bereikbaarheid van de pleegzorgbegeleiding bij problemen. Die pleegouders geven echter ook aan zelden een beroep te doen op de pleegzorgorganisatie, in de eerste plaats omdat er in de specifieke pleegzorgsituatie geen noemenswaardige problemen zijn. Verder zouden de pleegouders bij problemen eerder te rade te gaan bij mensen in hun omgeving die zelf kinderen hebben. Daarnaast vin-

den ze het belangrijk dat de pleegzorgbegeleiding zich op die manier opstelt dat de private sfeer van de pleegouders gerespecteerd wordt.

“Die tegelijkertijd ook en dat vind ik wel belangrijk, euh, genoeg afstand bewaart, die het ook duidelijk als een job ziet en niet te dicht of niet te, allez, hoe moet ik dat nu zeggen, niet te veel deel uitmaakt van uwe privé. Hé, die duidelijk haar grenzen kent.”

Sommige pleegouders krijgen te maken met verschillende instanties: de pleegzorgorganisatie, maar ook de jeugdrechtbank, de biologische ouders enz. Er zijn ‘meer stemmen in beslissingen’, maar die kunnen zowel ‘vertragend’ als ‘ondersteunend’ werken. Een pleegmoeder stelt de partijen rond een pleegkind op een visuele manier voor, ook volgens haar komen de biologische ouders vóór de pleegouders.

“Als ik het zo’n beetje moet visualiseren, is: ge hebt de kinderen, euh, die zitten in de middelste cirkel, daarrond, wie dat er het meest over te zeggen heeft, is de jeugdrechter, daarrond is de consulente samen met de pleegzorgorganisatie, daarrond zitten de natuurlijke ouders en dan pas komen de pleegouders. Euh, wij staan nochtans het dichtst bij het kind, maar als het over beslissingen gaat, hebben we eigenlijk niets te zeggen.”

Die quote illustreert een frustratie die ook andere respondenten hebben. De bestaande hulpverlening is volgens sommige respondenten ‘niet altijd in het voordeel van de cliënt’ en er wordt te veel naar de biologische familie geluisterd. Enkele pleegmoeders vermelden een conflict met de pleegzorgorganisatie in verband met een reis en het feit dat ze bepaalde documenten moeten hebben om met het pleegkind de grens over te mogen. Een pleegmoeder had er moeilijkheden mee dat pleegouders de pleegzorgorganisatie op de hoogte moeten brengen als ze met een pleegkind onverwacht bij familie blijven logeren. Ze ervaaarde dat als ‘verantwoording moeten afleggen’.

Respondenten met pleegzorgervaring

Binnen dit type kan een duidelijk onderscheid gemaakt worden in verband met de tevredenheid over de pleegzorgvergoeding. De alleenstaande pleegmoeders die ondersteunende pleegzorg doen, wisten niet dat ze een vergoeding zouden krijgen en zijn er niet van op de hoogte hoeveel de vergoeding bedraagt. De andere pleegouders in dit type, die voor een langdurige vorm van pleegzorg geregistreerd staan, zijn over het algemeen tevreden met de pleegzorgvergoeding, maar vinden ook dat de pleegzorgvergoeding ‘meer zou mogen zijn’. Een pleegmoeder maakt een financiële analyse. De bijkomende kosten bevinden zich voornamelijk aan het begin van de pleegzorgsituatie, omdat pleegkinderen vaak met weinig meer dan hun eigen kleren bij een pleeggezin worden afgezet:

“Het eerste jaar dat een pleegkind bij u is, als ge het een beetje in boekhoudkundige termen zou willen zeggen, dan doet ge daar verlies aan, financieel verlies... Dat tweede jaar zit ge op een break-even en dat derde jaar denkt ge ‘allez, nu kunnen we al een keer eens iets opzij zetten, dan kunnen we iets anders gaan doen, een keer iets speciaals gaan doen, ja’.”

Geen enkele van die pleegouders spreekt expliciet over een paradox in verband met de pleegzorgvergoeding, maar ook in dit type benadrukken enkele pleegmoeders dat ze pleegzorg niet voor het geld doen en dat ze er niets aan willen verdienen.

De alleenstaande pleegouders in dit type komen normalerwijze vaker met de pleegzorgorganisatie en -begeleiding in contact dan de pleegouders in het eerste type: deze pleegouders kregen al meerdere pleegkinderen over de vloer en de samenwerking met de pleegzorgorganisatie is vaak intensiever in het begin van de pleegzorgsituatie. De helft van de alleenstaande pleegmoeders in dit type was over de hele lijn tevreden over de werking van de pleegzorgorganisatie. Ze vermelden het voordeel dat er altijd iemand op de dienst aanwezig is die hun dossier kent en kan handelen indien nodig. Net zoals de pleegouders in het eerste type staan ook de ervaren pleegouders erop dat de pleegzorgbegeleiding voldoende afstand bewaart.

“Hier in huis is er maar ene chef en dat ben ik en ze weten dat. Ik zeg hen dat ook, ik ben iemand met mijn hart op mijn tong, maar ze weten ook mijn grenzen hé, ik weet hun grenzen, maar ze weten ook mijn grenzen.”

Andere pleegouders in dit type hebben een of meerdere opmerkingen over de samenwerking met de pleegzorgorganisatie. Een pleegmoeder maakt er melding van dat de pleegzorgorganisatie zelf een grens stelt in verband met wat de pleegouders bij hen kwijt kunnen: de pleegzorgorganisatie geeft aan liever niet te hebben dat de pleegouders verslag doen van problemen in de thuissituatie waar de pleegzorgorganisatie niet onmiddellijk op mag reageren.

Een laatste pleegmoeder vindt dat het grote gebrek aan de ondersteuning van de pleegzorgbegeleiding: de biologische ouders van pleegkinderen worden minimaal of niet begeleid. Die pleegmoeder ziet het als de taak van de pleegzorgorganisatie om niet enkel de kinderen op te volgen, maar ook de biologische ouders weer op het rechte pad te brengen:

“Als ge de ouders niet helpt, kunnen de kinderen ook niet terug hé, en dat is toch uiteindelijk de bedoeling van pleegzorg, dat de kinderen eigenlijk zouden moeten kunnen terugkeren in de meeste gevallen naar hun biologische ouders, hé.”

Discussie

In dit artikel hebben we ons gericht op de vraag hoe alleenstaande pleegouders hun biografie vormgeven en hoe ze omgaan met spanningen en ambivalenties die eigen zijn aan de geïndividualiseerde maatschappij. Het eenouderpleeggezin wordt daarbij gezien als een typevoorbeeld van electieve affiniteiten, aangezien alleenstaanden er bewust voor kiezen om de zorg op te nemen voor een kind waarmee ze geen biologische band hebben. Concreet werden drie spanningen besproken: de spanning tussen zelf-gecentreerde motieven en maatschappelijk engagement, het hedendaagse tijde-

lijk karakter van betrokkenheid en de zoektocht in de verhouding tussen het individu en instituties.

Volgens de literatuur zouden de alleenstaande pleegouders in het eerste type omwille van het zelf-gecentreerde motief van een kinderwens door experts en andere pleegouders als minder geschikt worden beoordeeld dan de respondenten in het tweede type. Wij argumenteren echter dat dat normatieve oordeel voorbijgestreefd is en dat beide types alleenstaande pleegouders gezien moeten worden als een 'homo optionis' (Beck & Beck-Gernsheim, 2002, p. 5), die zelf vormgeeft aan zijn gezinsleven binnen een geïndividualiseerde maatschappij. Beide types worden gekenmerkt door elementen van de 'do-it-yourself biography' (Beck & Beck-Gernsheim, 2002). Pleegzorg is voor de respondenten in het eerste type een manier om een gezin op te starten en aan biografische wensen tegemoet te komen. De alleenstaande pleegouders in het tweede type vernoemen eerder kind-gecentreerde motieven, echter, ook die respondenten hebben een uitgesproken voorkeur om jonge kinderen op te vangen. Daarnaast zijn de tijdelijkheid en de verschillende vormen van pleegzorg voor hen instrumenten om aan eigen behoeften tegemoet te komen. Ze geven duidelijk aan wanneer en voor hoelang ze een pleegkind kunnen opvangen. Daaruit blijkt dat ook de alleenstaande pleegouders in het tweede type hun pleegouderschap vormgeven volgens individuele ideeën over wat voor hen haalbaar is in een bepaalde biografische periode.

Keuzevrijheid in een geïndividualiseerde maatschappij brengt risico's, onzekerheden en spanningen met zich mee (Beck & Beck-Gernsheim, 2002; Rosanvallon & Fittoussi, 1996; Hustinx & Lammertyn, 2003). Zo voelen vooral de pleegouders in het eerste type een conflict tussen hun eigen zelf-gecentreerde motief, een kinderwens, en de visie op pleegzorg als maatschappelijk engagement. Pleegouders in beide types voelden zich ook genoodzaakt hun voorkeur voor het opvangen van jonge kinderen te verdedigen. Die ervaringen illustreren de stelling van Beck en Beck-Gernsheim: de traditionele visie op zorgen voor anderen als zelfopoffering verdringt de visie op zorgen voor anderen als voordelig voor beide partijen, ook al zien we empirisch dat de motieven voor vrijwillig engagement in een geïndividualiseerde maatschappij ook persoonlijke belangen zoals zelfrealisering omvatten en de beslissing tot vrijwillig engagement afhangt van persoonlijke overwegingen in de context van individuele situaties en belevingen (Hustinx, 1998; Rehberg, 2005; Yeung, 2004). Een tweede spanning die erop wijst dat de 'do-it-yourself biography' tegelijkertijd een 'risk-biography' is, is het gevolg van de tijdelijkheid die inherent is aan pleegzorg. Het eenouderpleeggezin is als samengestelde gezinsvorm precair te noemen: pleegouders hechten zich aan hun pleegkind met de bedoeling dat pleegkind een volwaardige opvoeding te kunnen geven. Ze hebben echter geen enkele garantie dat hun pleegkind niet binnen afzienbare tijd naar de biologische ouders zal terugkeren.

Ten slotte bemerken we bij de respondenten in dit onderzoek een ambigue verhouding tussen het private gezinsleven en de institutionele component van pleegzorg. Hoewel de respondenten zelf aangeven bij gezinsproblemen liever te rade te gaan bij mensen in hun sociale omgeving, worden ze op regelmatige basis verplicht bij de pleegzorgbegeleiding verantwoording af te leggen voor individuele beslissingen, zoals

reizen. Beide types van alleenstaande pleegouders staan aarzelend tegenover de inmenging van de pleegzorgorganisatie in hun gezinsleven en gaan met hun pleegzorgbegeleiders in onderhandeling om de sociale controle tot een minimum te beperken. Dat wil echter niet zeggen dat de pleegzorgorganisatie als institutie geen invloed heeft op hoe de alleenstaande pleegouders hun specifieke gezinsvorm percipiëren en ervaren: hoewel niet het onderwerp van dit onderzoek, kon worden opgemerkt dat bepaalde specifieke termen en ideeën in verschillende interviews terugkwamen, wat het vermoeden wekt dat de pleegzorgorganisatie er zeker deels in slaagt bepaalde normen op de alleenstaande pleegouders over te brengen.

Uit de bespreking van de spanningen en ambivalenties die de alleenstaande pleegouders in dit onderzoek ervaren, tegen de bredere achtergrond van individualiseringstrends in onze maatschappij, kunnen we besluiten dat het sociaal fenomeen van ‘electieve affiniteiten’ geen eenduidig fenomeen is. De alleenstaande pleegouders worden verschillende opties geboden in het vormgeven van hun gezinsleven, maar de ervaren keuzevrijheid wordt tezelfdertijd beperkt door de maatschappelijke visie op zorgen voor anderen als gelijkgesteld aan zelfopoffering, de bedoelde tijdelijkheid van de pleegzorgsituatie en de institutionele inmenging en controle van de pleegzorgorganisatie. Verder illustreert ook de identificatie van de verschillende types binnen de groep van alleenstaande pleegouders de complexiteit van het begrip ‘electieve affiniteiten’.

Aanbevelingen voor verder onderzoek volgen uit de beperkingen van dit onderzoek. Zo worden in dit onderzoek enkel vrouwelijke alleenstaande pleegouders opgenomen. Mannen die op hetzelfde niveau als een vrouwelijke partner betrokken willen zijn bij de zorg voor hun kinderen, stoten op institutionele, economische, legale en attitudele barrières (Lamb & Sagi, 2014). Dat roept de vraag op of alleenstaande mannen die bewust voor het pleegouderschap kozen, die barrières ervaren en welke strategieën ze hanteren om daarmee om te gaan. Ten slotte werd geen onderzoek gedaan naar de organisatie Pleegzorg Vlaanderen zelf. Er is dus geen diepgaand inzicht in het discours dat tijdens de trainingen en ook later in de pleegzorgsituatie door de pleegzorgbegeleiders op de pleegouders wordt overgebracht. Verder onderzoek zou kunnen uitwijzen in welke mate de pleegzorgorganisatie als institutie een dwingende invloed heeft op de wijze waarop de alleenstaande pleegouders hun biografie en gezinsvorm construeren.

Bibliografie

- Bauman, Z. (2002). ‘Individually, Together’, Voorwoord in U. Beck & E. Beck-Gernsheim, (Eds.) *Individualization: institutionalized individualism and its social and political consequences*. London, Thousand Oaks, CA and New Delhi: Sage.
- Beck, U. (2007). Beyond class and nation: Reframing social inequalities in a globalizing world. *The British Journal of Sociology*, 58(4), pp. 679-705.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: institutionalized individualism and its social and political consequences*. London, Thousand Oaks, CA and New Delhi: Sage.

- Berridge, D. (1997). *Foster Care: A research review*. London: Stationery Office.
- Buehler, C., Cox, M.E. & Cuddeback, G. (2003). Foster parents' perceptions of factors that promote or inhibit successful fostering. *Qualitative Social Work*, 2(1), 61-83.
- Buffel, V., Colman, E. & Bracke, P. (2013). Formeel zorg- en medicatiegebruik vanwege psychische problemen: zo verschillend bij alleenstaande ouders? *SVR-studie: gezinstransities in Vlaanderen* (Vol. 2, pp. 195-222). Brussel: Studiedienst Vlaamse Regering.
- Colton, M., Roberts, S. & Williams, M. (2006). The recruitment and retention of family foster-carers: An international and cross-cultural analysis. *British Journal of Social Work*, 38(5), 865-884.
- Corijn, M. (2013). Veranderingen in de burgerlijke staat doorheen de levensloop. In: M. Corijn & C. Van Peer (Ed.), *Gezinstransities in Vlaanderen*, (pp. 21-36). Brussels: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Cox, M.E., Buehler, C. & Orme, J.G. (2002). Recruitment and foster family service. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 29, 151-178
- De Beer, P. (2007). How individualized are the Dutch? *Current sociology*, 55(3), 389-413.
- De Maeyer, S., Vanderfaeillie, J. & Stroobants, T. (2012). Op zoek naar die pleegouder voor dat pleegkind... matching toegelicht. In J. Vanderfaeillie, F. Van Holen & F. Vanschoonlandt (eds.). *Op weg met pleegzorg. Kansen en risico's*. Leuven, Belgium: Acco.
- De Maeyer, S., Vanderfaeillie, J., Vanschoonlandt, F., Robberechts, M. & Van Holen, F. (2014). Motivation for foster care. *Children and Youth Services Review*, 36, 143-149.
- Denby, R., Rindfleisch, N. & Bean, G. (1999). Predictors of foster parents' satisfaction and intent to continue to foster. *Child abuse en neglect*, 23(3), 287-303.
- Defever, C., Van Lancker, W., Hufkens, T., Mortelmans, D. & Cantillon, B. (2013). De inkomenspositie en het armoederisico van alleenstaande ouders in Vlaanderen. In M. Callens, J. Noppe & L. Vanderleyden (Eds.), *De Sociale Staat van Vlaanderen 2013* (pp. 61-92). Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Dekker, P. & Hooghe, M. (2003). De burger-nachtwaker. Naar een informalisering van de politieke participatie van de Nederlandse en Vlaamse bevolking. *Sociologische Gids*, 50(2), 156-181.
- Dozier, M. & Lindhiem, O. (2006). This is my child: Differences among foster parents in commitment to their young children. *Child Maltreatment*, 11(4), 338-345.
- Elchardus, M. & De Keere, K. (2010). Institutionalizing the new self: a comparative analysis. *European Societies*, 12(5), 743-764.
- Geurts, B. (2012). *Waarom stoppen pleegouders met pleegzorg?* [Masterproef]. Ongepubliceerd manuscript, Universiteit Leiden, Faculteit Sociale en Gedragwetenschappen.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Hampson, R.B. & Tavormina, J.B. (1980). Feedback from the experts: A study of foster mothers. *Social Work*, 25(2), 108-113.
- Harden, B.J., D'Amour Meisch, A., Vick, J.E. & Pandohie-Johnson, L. (2008). Measuring parenting among foster families: The development of the Foster Parent Attitudes Questionnaire (FPAQ). *Children and Youth Services Review*, 30(8), 879-892.
- Hustinx, L. (2009). De individualisering van het vrijwillig engagement. In: G. Buijs, P. Dekker, M. Hooghe (Eds.), *Civil Society tussen Oud en Nieuw* (pp. 211-225). Amsterdam: Aksant.
- Hustinx, L. (1998). Jongeren en hun vrijwillig engagement: een nieuwe stijl van vrijwilligerswerk? *Tijdschrift voor Sociologie*, 19 (2), 111-147.

- Hustinx, L. & Lammertyn, F. (2003). Collective and reflexive styles of volunteering: A sociological modernization perspective. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 14(2), 167-187.
- Isomäki, V.-P. (2002). The fuzzy foster parenting - a theoretical approach. *The Social Science Journal*, 39(4), 625-638.
- Kirton, D. (2001). Love and money: payment, motivation and the fostering task. *Child en Family Social Work*, 6(3), 199-208.
- Kraus, J. (1971). Predicting success of foster placements for school-age children. *Social Work*, 16(1), 63-72.
- Lamb, M.E. & Sagi, A. (Eds.). (2014). *Fatherhood and family policy*. New York en Londen: Routledge.
- Mortelmans, D. (2007). *Handboek kwalitatief onderzoek*. Leuven/Voorburg: Acco.
- Pasteels, I., Lodewijckx, E. & Mortelmans, D. (2013). Gezinstransities bij volwassenen. In: M. Corijn en C. Van Peer (red.). *Gezinstransities in Vlaanderen*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Pleegzorg Vlaanderen. (2013). *Kwart Vlaamse pleegouders is alleenstaande*. Geraadpleegd op <http://www.pleegzorgvlaanderen.be>
- Pleegzorg Vlaanderen. (2016). Pleegzorg Vlaanderen. Geraadpleegd op <http://www.pleegzorg-vlaanderen.be>
- Plochg, T. & Van Zwieten, M. (2007). Kwalitatief onderzoek. In: T. Plochg, R.E. Juttman, N.S. Klazinga & J.P. Mackenbach (Ed.). *Handboek gezondheidszorgonderzoek* (pp. 77-93). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Ponciano, L. (2010). Attachment in foster care: The role of maternal sensitivity, adoption, and foster mother experience. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 27(2), 97-114.
- Putnam, R.D. (2000). Bowling alone: America's declining social capital. In L. Crothers & C. Lockhart (Eds.). *Culture and politics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Rehberg, W. (2005). Altruistic individualists: Motivations for international volunteering among young adults in Switzerland. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 16(2), 109-122.
- Rhodes, K., Cox, E.M., Orme, J.G. & Coakley, T. (2006). Foster Parent's Reasons for Fostering and Foster Family Utilization. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 33(4), 105.
- Rhodes, K., Cox, M.E., Orme, J.G., Coakley, T., Buehler, C. & Cuddeback, G.S. (2003). *Casey Home Assessment Protocol (CHAP): User's manual*. Knoxville: University of Tennessee: Children's Mental Health Services Research Centre.
- Rosanvallón, P. & Fitoussi, J.P. (1996). *Le nouvel âge des inégalités*. Paris: Seuil.
- Selwyn, J. & Quinton, D. (2004). Stability, permanence, outcomes and support: Foster care and adoption compared. *Adoption & Fostering*, 28(4), 6-15.
- Sinclair, I. & Wilson, K. (2003). Matches and mismatches: The contribution of carers and children to the success of foster placements. *British Journal of Social Work*, 33(7), 871-884.
- Sodermans, A.K., Vanassche, S. & Matthijs, K. (2011). Gedeelde kinderen en plusouders: de verblijfsregeling en de gezinssituatie na scheiding. In: D. Mortelmans, I. Pasteels, P. Bracke, K. Matthijs, J. Van Bavel & C. Van Peer (Eds.), *Scheiding in Vlaanderen* (pp. 135-151). Leuven, Belgium: Acco.
- Triseliotis, J., Borland, M. & Hill, M. (2000). *Delivering foster care*. London: British Agencies for Adoption and Fostering.
- Vlaamse Overheid. (2016). *Toenemend alleenstaand ouderschap: Vlaanderen vergeleken met de EU15*. Geraadpleegd op <https://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/toenemende-alleenstaand-ouderschap-vlaanderen-vergeleken-met-de-eu15-1>

- Wielheesen, M. (2014). *Ondersteuningsbehoeften van Pleegouders* [Masterproef]. Ongepubliceerd manuscript, Universiteit Utrecht, Faculteit Sociale en Gedragwetenschappen.
- Willekens, M., Mortelmans D. & Vanderheyden, G. (2011). *Socio-economische gevolgen van echtscheiding*. Geraadpleegd op <http://www.scheidinginvlaanderen.be>.
- Yeung, A.B. (2004). The octagon model of volunteer motivation: Results of a phenomenological analysis. *Voluntas*, 15(1), 21-46.

Abstract

In recent decades, significant changes in terms of relationships and family are observed. Beck and Beck-Gernsheim argue that individuals increasingly shape their own biography and that who belongs to the family and who does not, in an individualized society has become an individual choice of the family members. An example of a late modern family with elective affinities is a single parent foster family, where singles choose to take in a child that they are not biologically related to. By connecting single foster parenthood to the process of individualization, we want to contribute to current research into (single) foster parent families, which is very problem-oriented and misses sociological depth. In this exploratory, qualitative study, single foster parents through in-depth interviews are asked about their experiences as a single foster parent and how they deal with the challenges of single foster parenting. Within the surveyed single foster mothers, a distinction can be made between individuals with and without a child wish, with both groups struggling in their own way with the tensions inherent to an individualized society.

Keywords

foster care, single foster parenthood, social engagement, elective affinities, individualization